

NOORED JA KIRJANDUS

Noorte vähene ilukirjanduse lugemus on tekitanud omaette murediskursuse. Heade kavatsustega sõnavõttud, mis tihti väljendavad argumentide kõrval ka emotsioone, õhutavad minu arvates vastupidiselt soovitud halvamõjulist lainetust.¹ Noori aga tihti arutelusse ei kaasata, nendest tehakse objekt, millele vast liiga suure innuga projitseeritakse tänase kirjanduskultuuri kitsaskoht, selleks on üldine, mitte ainult noori puudutav lugemisharjumuse vähene mine.

Proovime end ette kujutada ühe noore, näiteks 15-aastase lugejana, kes on täiesti võimeline aru saama diskursusest „Noored ei loe”, mis erinevates meediakanalites tihti üles kerkib. Kujutame ette, kuidas tema suurimaks paineks võibki ühtäkki muutuda see, et ta ei loe raamatuid. Ta tunneb pidevat survet. Teda torgivad vanemad ja tema pärast tunneb sügavat muret päevalehe kultuurikolumnist. Korduvalt on noor lehest lugenud või televisioonist kuulnud, et temasugused ei oska ka korralikult kirjutada, ta on ekraanilt näinud, kuidas tuntud ekspertide vestlusring üritab välja mõelda, mida temaga ometi ette võtta.

¹ Ühe näitena vt Anu Saluääre artiklit „Vampiiride videvik, inimeste loojak” (Eesti Päevaleht 12. VIII 2010), kus autor käsitleb noorte lugejate kiindumust vampiirilugedesse ja oskamatust hinnata klassikat. Sellega sisuliselt haakuv on ka noorte veebi väljaandes ilmunud Kaija-Liis Lattiku artikkel „Miks noored lugeda ei armasta?” – Noorte Häläl 8. IX 2010 (<http://noortehaal.delfi.ee/news/kool/article.php?id=32965915&l=wdelfi>).

Noor inimene saab kokkuvõttes teada, et ta on kitsa silmaringiga, ei suuda keskenduda pikematele tekstidele ning talle meeldivad ainult plahvatused ja vampiirid (ekraanil, mitte raamatus), sest ta ei suuda mõista näiteks Arnot (raamatus, mitte ekraanil). Lisaks loeb ta ühel päeval ajalehest, et kuna talle ei meeldi kõrgkirjandus, jätkub tema kaasabil Õhtumaa paratamatu allakäik.

Kuidas see kõik peaks kutsuma noort lugema ja kultuursemaks inimeseks muutuma? Miskipärast on läinud nii, et kirjanduse ja lugemise tulised pooldajad pole arvestanud reeglina, et kellegi kohta negatiivset sõnumit levitades tema negatiivsust ainult kinnistatakse, seda isegi juhul, kui eesmärgiks on vigadele ja puudustele osutades seisu parandada.

Kujutame ette propagandiste, kelle pidev ja afišeeritud sõnum on „Keegi ei vali meid!”. Kujutame ette, et needsamad propagandistid avaldavad ise oma madala reitingu tõestamiseks uurinuid ning spetsialistide murekirju. Kirjanduse propagandistide tegevuse tagajärg on ennastkahjustav ja kurb.

Selle tagajärjel saavad noored otseallikatest või vanemate ja õpetajate kaudu kolm väga kahjulikku sõnumit: a) nende võimekust ja huvisid alahinnatakse või põlastatakse, b) kirjandus ongi üks keeruline nähtus, mis sobib „tarkadele, haritud ja võimekatele” täiskasvanutele või noortele 30 aastat tagasi, kui ei olnud internetti ega saalihokitrenni, c) noored saavad teada, et neilt eeldatakse vaimseid huvisid,

intellektuaalset võimekust ja oma maailmavaate kujundamist, mis peaks olema aluseks nende huvile keerukama belletristika vastu, kuid ometi kõneldatakse nende endi kuuldes neist kolmandas isikus kui monoliitsest madalmassist.

Iga potentsiaalne väärtkirjandust mõistev noor on võimeline aru saama artiklitest ja muudest sõnavõttudest, mis teda ennast kirjeldavad ja hindavad. Noorte lugemuse vähesuse üle kurtmine osutab silmakirjalikkusele. Ka täiskasvanute seas on lugemus langenud. Kuigi keegi pole otseselt noori süüdistanud, moodustab kogu murediskursus ühe suure süüdistava sõrme, mis on suunatud pigem noortele kui kellelegi teisele. Täiskasvanute lugemisharjumuse muutmine pole justkui kellegi võimuses, noored on aga meie kõigi viimane lootus. Tehku nüüd ometi õige otsus!

Arutledes madalduvate noorte üle, jätavad korduvad selgitused televisiooni, interneti jm mõjudest mulje, et noortel on ju ometi valikuvõimalus, kas veeta õhtupoolik X-boxi või Balzaciga. Tõenäolisem on ikkagi see, et valikuvõimalust pole. Noor ei usu, et romaani „Isa Goriot” lugemine võib olla sama lõõgastav, kui keegi pole talle seda säärases sõnastuses öelnudki. Levinuimad põhjendused, miks ta peaks raamatuid lugema, on seotud hoopis kohustusekategoriaga: raamatuid loevad „haritud inimesed”, „kultuurne inimene mõistab kirjandust” ning lugemisest sõltub kaudselt ka meie rahva ning laiemas mõttes euroopaliku mõttelaadi edasikestmine. Aga kas Balzac kirjutas selleks? Vaevalt oleks ta kunagi tahtnud, et keegi peab tema raamatuid nii halvaks, et nende toel saab tekitada ainult õõnsat sõnakõminat.

Noorte jaoks on vaja uuemat kirjanduse metakeelt. Väärtuste kestmine ning kultuuri hoidmine on täiskasvanute omavaheline metakeel selle kohta,

miks noortele kirjandusest rääkida, adressaadiks aga ei ole noor, vaid täiskasvanu ise. Selline kõnelemisviis rõhub kirjandusele kui institutsioonile, millega seostuvad lugemisvälised kohustused ja eesmärgid (sõnavara täiendamine, silmaringi avardamine, targaks saamine). Noor lugeja ei pea olema raamatut kätte võttes nendest eesmärkidest teadlik. Vastupidi, parem oleks, kui ta nende peale ei mõtleks.

Avalikud sõnavõttud kirjanduse ja lugemise teemal, mis on mõeldud laiemale publikule nende hoiakute suunamiseks, ei tohiks olla dogmaatilised ega ka halvustavad. On näiteks õige väita, et noorte lektüür on teatud vanuses liiga ühekülgne, samuti on õige, et seda tuleb muuta rikkalikumaks.

Väärtkirjanduse populariseerimine igapäevameedias paistab aga olevat raske, kui seda ei saa teha madalamaid nähtusi halvustades. Kiitvat artiklit kirjutades on jällegi keeruline loobuda intellektuaalsest sõnamürast. Veelgi keerulisemaks muutub kiitmine siis, kui rääkida kirjandusest noortele.

Kui öelda, et Balzac (jäägem siis pealegi ühe näite juurde) „andis läbilõike omaaegsest ühiskonnast ja visandas kaasaegsetest inimestest koondkujusid, mis osutasid kehtivatele hoiakutele ja inimsaatustele”, muutub üleskutse lugeda (kõrg)kirjandust sellises sõnastuses noore jaoks hämaraks, vahest isegi snooblikuks. Arvestagem, kellega me räägime, kui räägime kirjandusest noorte kuuldes.

Tänapäeva noortel lugejatel ei ole mitte vähene, vaid teistsugune mõtlemisvõime. Balzaci „Isa Goriot” võiks olla nende jaoks sissevaade XIX sajandi sotsiaalvõrgustikku, kus on põnevalt esitatud tegelaste profiilid ja nende omavahelised suhted. Tegelasid ja tegevuspaiku kirjeldatakse fotograafilise täpsusega, autor viib lugeja põnevasse virtuaalsesse labürinti. Miks ei peaks selle raamatu lugemisega hakkama

saama ilukirjandusega sarnaselt virtuaalsetes e-võrgustikes (Facebook jm) suhtlev XXI sajandi noor lugeja, kes juba kümneaastasena on võimeline mängima strateegilisi arvutimänge, mis nõuavad detailide koondamise, tegelaskujude tundmise ja liigitamise ning – mis peamine! – virtuaalse ruumilise mõtlemise oskust? (Pealegi ei ole kõikides arvutimängudes kogu visuaalia vilkuv ja liikuvana valmis tehtud, vaid mängija peab toimuvat oma peas ruumiliselt ette kujutama.) Iga noortele kirjandusest kõneleja eesmärk peaks olema viia ennast kurssi selle raamatutevälise maailmaga, milles noored elavad, ja proovida leida sellest maailmast kokkupuutepunkte teostega, mida soovitakse neile pakkuda.

On veel mõningaid punkte, millest tihti mööda vaadatakse. Arvamus, et noored ei loe, tuleneb suuresti kohustusliku kirjanduse mittelugemisest. Murediskursus koolilektüürist aga jätab noortele mulje, et kohustuslik kirjandus on „halb” sisuliselt ja mitte sellepärast, et see paistab neile ühe tüütu ülesandena igapäevases õpekoormas.

Murediskursust „Noored ei loe” kasutatakse ka enda huvides ära, näiteks teevad seda kehva tasemega algajad kirjanikud, kes oma noorteraamatuid kiidavad sõnadega „kõnetab noori”, „räägib noorte keeles” ja „hea, et noored midagigi loevad”.

„Noored ei loe” paistab olevat etteheide, „tänapäeva inimesed ei loe” aga tõdemus. Vaja pole etteheiteid ega juba levinud seisukohtade jätkuvat kordamist, vaid positiivseid näiteid, mõistmist ja innustamist. „Noored ei loe” peaks asenduma positiivse sõnumiga, häda korral kas või noortepärase reklaamlausega.² Muretsedes väärtkirjanduse lugejate vähesuse üle, osakem avalikkuse ees sõnastada huviäratavalt oma lugemiskogemusi. Kui teeme seda usutavalt, usuvad meid ka noored.

PRIIT KRUUS

² Vt artikkel „Lugemine on popp ja aitab sõpru leida” Põhjamaade raamatukogunädalast (<http://www.norden.ee/et/info/news/item/429-lugemine-popp-soebrad.html>).